

FARG'ONA VILOYATIDA QIZAMIQDAN KEYINGI O'TKIR OSTI
SKLEROZLOVCHI PANENSEFALITNING RETROSPEKTIV
KLINIK-EPIDEMIOLOGIK TAHLILI

Yo'ldasheva Guldasta Raxmatovna

Central Asian Medical University

“Yuqumli kasalliklar va ftiziatriya” kafedrası assistenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23193194>

Annotatsiya. *Farg'ona viloyatida ro'yxatga olingan o'tkir osti sklerozlovchi panensefalit (O'OSPE) bilan og'rigan 71 nafar bemorning birlamchi epidemiologik kartalari retrospektiv tarzda tahlil qilindi va bu kasallikning mintaqadagi qiyofasi biz kutganimizdan ancha "yosh" ekani ma'lum bo'ldi. Bemorlarning 78,9 foizini o'g'il bolalar tashkil etdi, 85,9 foizi 2019-yilda tug'ilgan bo'lib, qizamiqni ko'pchilik hayotining birinchi yilida, o'rtacha 7 oyligida (IQR 5–8 oy) o'tkazgan, ya'ni milliy kalendar bo'yicha birinchi emlash muddati bo'lgan 12 oylikka hali yetmasdan kasallangan. Qizamiq bilan O'OSPE tashxisi orasidagi yashirin davr mediana bo'yicha 49 oyni (22–75 oy) tashkil qildi, tashxis qo'yilgan paytdagi o'rtacha yosh esa 4,7 yil bo'ldi, bu xorijiy adabiyotlarda keltirilgan 6–8 yillik ko'rsatkichlardan sezilarli darajada qisqa.*

Olingan natijalar 2019–2020-yillardagi qizamiq ko'tarilishi chaqaloqlar avlodida og'ir kechikkan asoratni qoldirganini va bu yuk hali to'liq namoyon bo'lib ulgurmaganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'tkir osti sklerozlovchi panensefalit, qizamiq, retrospektiv tahlil, yashirin davr, go'daklik davridagi infeksiya, emlash, Farg'ona viloyati, epidemiologiya.

Kirish.

O'tkir osti sklerozlovchi panensefalit haqida gap ketganda, nevrolog sifatida eng og'ir his shundaki, biz kasallikni deyarli har doim kech ko'ramiz: qizamiq allaqachon unutilgan, bola sog'ayib ketgandek bo'lgan, oradan yillar o'tib esa xulq-atvorning o'zgarishi, maktab yoki bog'chadagi qiyinchiliklar, so'ngra miokloniyalar va to'xtovsiz davom etadigan nevrologik regress boshlanadi. Bu qizamiq virusining markaziy asab tizimida uzoq vaqt saqlanib qolishi bilan bog'liq, sekin kechadigan va hozirgacha davolab bo'lmaydigan, deyarli har doim o'lim bilan tugaydigan kasallikdir [5, 6].

Uzoq yillar O'OSPE juda kam uchraydigan asorat, taxminan o'n minglab qizamiq holatlaridan biri deb hisoblangan. Biroq so'nggi o'n yillikdagi populyatsion tadqiqotlar bu tasavvurni tubdan o'zgartirdi. Germaniyada 2003–2009-yillardagi ma'lumotlar asosida besh yoshgacha qizamiq o'tkazgan bolalarda xavf 1:1700 dan 1:3300 gacha baholangan [2], Kaliforniyada esa besh yoshgacha kasallanganlar orasida 1:1367, bir yoshgacha kasallanganlar orasida esa 1:609 ga teng ekani aniqlangan [1]. Bizga geografik va tarixiy jihatdan yaqin bo'lgan Gruziyada 2004–2005-yillardagi qizamiq epidemiyasidan keyin bir yoshgacha bo'lgan go'daklarda bu ko'rsatkich 1:158 gacha yetgan, O'OSPE holatlarining 92 foizi esa qizamiqni ikki yoshgacha o'tkazgan bolalarga to'g'ri kelgan [3, 4].

O'zbekiston uchun bu raqamlar nazariy emas. Qizamiq bo'yicha mamlakatda 2019-yilda 1672 ta, 2020-yilda esa 4103 ta holat qayd etilgan [7], JSST esa O'zbekistonda qizamiq tarqalishi 2019-yildan boshlab qayta tiklangan deb tasniflagan [8]. Milliy emlash kalendarida qizamiqqa qarshi birinchi doza bir yoshda beriladi [7], demak, epidemiya paytida hali emlash yoshiga

yetmagan chaqaloqlar himoyasiz qolgan. Ana shu avlodda kutilayotgan kechikkan asoratlarni o'z vaqtida baholash zarurati ushbu ishning asosiy turtkisi bo'ldi.

Tadqiqot maqsadi — Farg'ona viloyatida qayd etilgan O'OSPE holatlarining klinik-epidemiologik xususiyatlarini retrospektiv tahlil qilish, qizamiq o'tkazilgan yosh, yashirin davr davomiyligi va emlash holatining kasallik rivojlanishidagi o'rnini aniqlash.

Material va usullar.

Tadqiqot materiali sifatida Farg'ona viloyatining barcha shahar va tumanlaridan to'plangan, O'OSPE tashxisi qo'yilgan 71 nafar bemor haqidagi yig'ma epidemiologik ma'lumotlar bazasi olindi. Unda har bir bola bo'yicha tug'ilgan sana, yashash joyi, jinsi, qizamiqni o'tkazgan yoshi, qizamiqqa qarshi emlanganlik holati va emlash sanalari, emlanmaganlik sababi, ota-onaning emlanganligi, tashxis qo'yilgan davr hamda orqa miya suyuqligi (likvor) tekshiruvining sanasi va natijasi qayd etilgan. Tashxis qo'yilgan holatlar 2021–2026-yillarni qamrab oladi.

Yashirin davr qizamiq o'tkazilgan yosh bilan tashxis qo'yilgan paytdagi yosh orasidagi farq sifatida oylarda hisoblandi. Sanalari bir-biriga zid bo'lgan yozuvlar (masalan, tashxis sanasi qizamiqdan oldin yoki tug'ilgan sana noto'g'ri ko'rsatilgan holatlar) tegishli hisob-kitobdan chiqarildi, shu sababli har bir ko'rsatkich uchun tahlil qilingan bemorlar soni alohida ko'rsatildi.

Ma'lumotlar tavsifiy statistika usullari bilan qayta ishlandi: mutlaq son va foiz, o'rtacha qiymat va standart og'ish, mediana va kvartillararo oraliq (IQR). Bemorlarning shaxsiy ma'lumotlari tahlilga kiritilmadi.

Natijalar va muhokama.

Tahlil qilingan 71 nafar bemorning 56 nafari (78,9%) o'g'il bolalar, 15 nafari (21,1%) qiz bolalar bo'lib, o'g'il va qiz bolalar nisbati taxminan 3,7:1 ni tashkil etdi. O'g'il bolalarning ustunligi boshqa mamlakatlar seriyalarida ham qayd etilgan [6], biroq bizning kuzatuvimizda bu farq ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanadi. Hududiy taqsimotga e'tibor qaratsak, holatlar viloyatning barcha 15 tumanida uchragan, eng ko'p bemor Qo'qon va Marg'ilon shaharlarida (har birida 9 nafardan), Buvayda va Beshariq tumanlarida (6 nafardan) aniqlangan, umumiy hisobda bemorlarning 21 nafari (29,6%) shaharlarda, 50 nafari (70,4%) tumanlarda yashaydi. Bu kasallik ma'lum bir o'choq bilan cheklanmagan, balki butun viloyat bo'ylab tarqalgan qizamiq to'lqinining izi ekanini ko'rsatadi.

Eng tashvishli natija tug'ilgan yil bo'yicha taqsimotda namoyon bo'ldi: bemorlarning 61 nafari (85,9%) 2019-yilda, 7 nafari (9,9%) 2023-yilda va 2 nafari 2018-yilda tug'ilgan. Qizamiqni o'tkazgan yosh ma'lum bo'lgan 68 bemorning 64 nafari (94,1%) kasallikni bir yoshgacha, shundan 32 nafari (47,1%) olti oylikkacha o'tkazgan.

Boshqacha aytganda, 2019-yilda tug'ilgan bolalar qizamiqqa 2019-yil oxiri va 2020-yilda, ya'ni mamlakatda qizamiq holatlari keskin ko'paygan davrda [7] chalingan va ularning deyarli barchasi hali emlash yoshiga yetmagan edi. Ma'lumotlar bazasida 56 nafar bola (78,9%) "emlangan" deb ko'rsatilgan bo'lsa-da, emlash sanasi ma'lum bo'lgan 54 boladan 53 nafari (98,1%) birinchi dozani qizamiqni o'tkazib bo'lgandan keyin olgan. Shuning uchun bu yerda vaksinaning samarasizligi haqida emas, balki go'dakning vaksinagacha bo'lgan himoyasiz davri haqida gapirish to'g'ri bo'ladi; vaksinaning o'zi O'OSPE ga sabab bo'lmasligi esa epidemiologik va virusologik ma'lumotlar bilan allaqachon isbotlangan [9].

Emlanmagan 14 nafar bolaning 5 nafari emlash yoshidan oldin qizamiq bilan og'rigani sababli, 3 nafari ota-onaning roziligi bo'lmagani, 2 nafari tibbiy cheklov (shu jumladan epilepsiya) tufayli emlanmagan, qolganlarida sabab aniq ko'rsatilmagan. Ota-onalarning qizamiqqa qarshi emlanganligi haqidagi ma'lumotlar esa ko'pchilik holatlarda tibbiy hujjatlarda topilmagan, bu onadan o'tadigan himoyaning darajasini baholashga imkon bermadi.

Yashirin davr davomiyligi ma'lumotlari ishonchli bo'lgan 57 nafar bemorda o'rtacha $48,9 \pm 16,5$ oyni, mediana bo'yicha 49 oyni (22–75 oy) tashkil etdi, tashxis qo'yilgan paytdagi o'rtacha yosh 4,7 yilni (2,2–6,7 yil) tashkil qildi. Taqqoslash uchun, Germaniyada qizamiqdan O'OSPE tashxisigacha bo'lgan mediana davr 8 yil [2], Gruziyada esa qizamiqdan birinchi belgilar paydo bo'lishigacha 6 yil bo'lgan [3]. Bizning bemorlarimizda bu davrning qariyb ikki baravar qisqa bo'lishini infeksiyaning juda erta, ko'pincha olti oylikkacha bo'lgan yoshda yuz bergani bilan izohlash mumkin, chunki go'daklik davridagi qizamiq aynan erta va og'ir kechuvchi O'OSPE bilan bog'liq ekani ilgari ham ta'kidlangan [4, 9]. Bundan tashqari, 2023-yilda tug'ilgan 7 nafar bolada kasallik hayotining ikkinchi-uchinchi yilidayoq aniqlangani alohida e'tibor talab qiladi, garchi ularning ayrimlarida sanalardagi nomuvofiqliklar xulosa chiqarishda ehtiyotkorlikni taqozo etsa-da.

Likvor tekshiruvi 67 nafar bemorda o'tkazilgan va ulardan 66 nafarida (98,5%) natija musbat, 1 nafarida manfiy bo'lgan, 4 nafar bemordan likvor olinmagan. Tashxislar soni yildan-yilga oshib borgan: 2021-yilda 2 ta, 2022-yilda 9 ta, 2023-yilda 12 ta, 2024-yilda 14 ta, 2025-yilda 16 ta holat qayd etilgan, 2026-yilning o'tgan qismida esa allaqachon 10 ta holat aniqlangan.

Kuzatuv davrida 3 nafar bemorning (4,2%) vafot etgani hujjatlashtirilgan, ammo kasallikning tabiiy kechishini hisobga olsak, bu raqam yakuniy emas va bemorlarni uzoq muddat kuzatishda o'lim ko'rsatkichi sezilarli oshishini kutish kerak.

Xulosa.

Farg'ona viloyatidagi O'OSPE holatlari asosan 2019-yilda tug'ilgan, qizamiqni hayotining birinchi yilida, emlash yoshiga yetmasdan o'tkazgan o'g'il bolalar orasida to'planganini ko'rsatdi, ya'ni biz bugun ko'rayotgan bemorlar 2019–2020-yillardagi qizamiq to'lqinining to'g'ridan-to'g'ri, kechikkan oqibatidir. Yashirin davrning xorijiy ma'lumotlarga nisbatan ancha qisqa bo'lishi (mediana 49 oy) go'daklik davridagi infeksiya kasallikni tezroq va erta yoshda yuzaga chiqarishini tasdiqlaydi, tashxislar sonining yildan-yilga oshib borayotgani esa bu avlodda yangi holatlar hali ham aniqlanib borishini anglatadi.

Amaliy jihatdan bundan bir necha muhim xulosa kelib chiqadi.

Birinchidan, qizamiqni bir yoshgacha o'tkazgan bolalar xavf guruhi sifatida ro'yxatga olinib, pediatr va nevrolog tomonidan uzoq muddat faol kuzatilishi lozim, chunki xulq-atvordagi kichik o'zgarishlar ham kasallikning dastlabki belgisi bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, chaqaloqlarni bilvosita himoya qilishning yagona ishonchli yo'li — aholi o'rtasida ikki dozali emlash qamrovini 95 foizdan yuqori ushlab turish va emlash yoshidagi bolalarni hamda reproduktiv yoshdagi ayollarni o'z vaqtida emlashdir [4, 8].

Uchinchidan, ota-onalarning emlanganligi va bolalarning qizamiq o'tkazgan sanasini hujjatlashtirishdagi bo'shliqlar bartaraf etilmas ekan, bunday tahlillarning aniqligi cheklangan bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wendorf K.A., Winter K., Zipprich J. et al. Subacute sclerosing panencephalitis: the devastating measles complication that might be more common than previously estimated // *Clinical Infectious Diseases*. — 2017. — Vol. 65, No. 2. — P. 226–232. [doi:10.1093/cid/cix302](https://doi.org/10.1093/cid/cix302)
2. Schönberger K., Ludwig M.-S., Wildner M., Weissbrich B. Epidemiology of subacute sclerosing panencephalitis (SSPE) in Germany from 2003 to 2009: a risk estimation // *PLoS ONE*. — 2013. — Vol. 8, No. 7. — e68909. [doi:10.1371/journal.pone.0068909](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0068909)
3. Khetsuriani N., Sanadze K., Abuladze M., Tatishvili N. High risk of subacute sclerosing panencephalitis following measles outbreaks in Georgia // *Clinical Microbiology and Infection*. — 2020. — Vol. 26, No. 6. — P. 737–742. [doi:10.1016/j.cmi.2019.10.035](https://doi.org/10.1016/j.cmi.2019.10.035)
4. Pittet L.F., Posfay-Barbe K.M. Increasing incidence of subacute sclerosing panencephalitis in infants: a collateral effect of under-vaccination // *Clinical Microbiology and Infection*. — 2020. — Vol. 26, No. 6. — P. 662–664. [doi:10.1016/j.cmi.2020.02.014](https://doi.org/10.1016/j.cmi.2020.02.014)
5. Errichiello G., Tengattini F., Gioacchini S. et al. Subacute sclerosing panencephalitis as a re-emerging condition due to low vaccination coverage: a case-series // *Italian Journal of Pediatrics*. — 2025. — Vol. 51. — Art. 173. [doi:10.1186/s13052-025-02026-3](https://doi.org/10.1186/s13052-025-02026-3)
6. Mekki M., Eley B., Hardie D., Wilmshurst J.M. Subacute sclerosing panencephalitis: clinical phenotype, epidemiology, and preventive interventions // *Developmental Medicine & Child Neurology*. — 2019. [doi:10.1111/dmcn.14166](https://doi.org/10.1111/dmcn.14166)
7. Maniyazova U. Measles is surging, and Uzbekistan is bolstering its defences // *Gavi VaccinesWork*. — 24.05.2023. gavi.org
8. WHO explains reasons behind Uzbekistan losing measles-free status // *Gazeta.uz*. — 04.02.2026. gazeta.uz
9. Campbell H., Andrews N., Brown K.E., Miller E. Review of the effect of measles vaccination on the epidemiology of SSPE // *International Journal of Epidemiology*. — 2007. — Vol. 36, No. 6. — P. 1334–1348. [doi:10.1093/ije/dym207](https://doi.org/10.1093/ije/dym207)